

Л. Я. Галушко

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри практичної психології
Центральноукраїнський державний педагогічний університет
імені Володимира Винниченка

СУТНІСТЬ ФІЛОСОФСЬКО-ПСИХОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ ГЛИБИННОГО ПІЗНАННЯ СУБ'ЄКТА

У статті проаналізовано змістові аспекти категорій «пізнання», «глибинне пізнання» з використанням параметрів діалектики, синергетики та квантової фізики. Охарактеризовано еволюцію поняття «пізнання» від загальнофілософського змісту до глибинно-психологічного і, відповідно, від пасивно-споглядального трактування до глибинно-корекційного процесу активного соціально-психологічного пізнання (АСПП).

Ключові слова: пізнання, глибинне пізнання, діалектика, квантова фізика, активне соціально-психологічне пізнання (АСПП), принцип додатковості, глибинно-корекційний процес.

Постановка проблеми. Ігнорування внутрішніх протиріч досліджуваних феноменів призводить до спрощення концептуальних основ психологічної науки. Необхідність вивчення функціонування психіки з урахуванням її специфіки є закономірною в сучасних дослідженнях філософів та психологів. Однак різноаспектність їхніх поглядів ускладнює можливість визначення психічного з належною нейтральністю до відомих наукових течій. У зв'язку із цим виникає потреба в акумуляції тих методологічних основ філософії та психології, які забезпечать і теорію, і практику.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Категорія «пізнання» як основа розвитку психіки в її суперечливій сутності представлена в роботах філософів (Аристотель, Платон, І. Кант, Г. Лейбніц, Ф. Ніцше, А. Шопенгауер, Д. Юм та ін.). У працях цих вчених виокремлено такі напрями теорії пізнання, основою яких є: скептицизм (заперечення достовірного знання і раціональне обґрунтування норм поведінки); раціоналізм (розум і властиві йому ідеї); реалізм (досвід – зовнішній та внутрішній); містицизм (надчуттєве спілкування з божеством); ідеалізм (істинне буття визнається лише в уявленнях людського розуму); матеріалізм (істинне буття – лише в речовині); позитивізм (змістом є предмети досвіду); емпіріокритицизм (критичний досвід). Більшість дослідників визначають поняття «пізнання» як філософську категорію, що відображає процес створення ідеальних планів діяльності та спілкування, знаково-символічних систем, які опосередковані взаємодією людини зі світом під час синтезу різних контекстів її досвіду [10, с. 17–64].

У роботах З. Фрейда, К. Юнга, А. Адлера, К. Хорні, Е. Фромма проблема пізнання представлена як розуміння внутрішньої сутності психічного життя людини [10, с. 17–64].

Нового розвитку вона набула в сучасній психодинамічній парадигмі, розробленій академіком Національної академії педагогічних наук (далі – НАПН) України Т. Яценко в дослідженні глибинного пізнання психіки суб'єкта. Нею виділено такі характеристики: ознаки непрямолінійності, контекстності й опосередкованості; асиміляція фрейдівської позиції щодо необхідності забезпечення умов для актуалізації спонтанності і невимушеності поведінки респондента [10, с. 50–64].

У працях представників наукової школи академіка Т. Яценко вивчено окремі аспекти процесу глибинного пізнання. Зокрема, розкрито глибинно-психологічні феномени психіки суб'єкта: умовні цінності (О. Стасько); значущі переживання (Л. Бондаревська); едіпова залежність (І. Сірик); феномен агресії (А. Мелоян); феномен дезадаптації (М. Кононова); системи психологічних захистів та їхніх форм: психологічний захист в єдності базових і ситуативних форм (Н. Шавровська); ідентифікація (С. Раджабова); соціально-перцептивне викривлення реальності як епіфеномен психологічних захистів (Т. Горобець); опори (О. Святка); особливості об'єктивування психіки: архетипна символіка (І. Євтушенко); полівалентність змісту символіки (П. Теслюк); механізми символізації змісту несвідомого (К. Бабенко) [3, с. 79].

Мета статті – проаналізувати зміст філософсько-психологічного аналізу глибинного пізнання суб'єкта.

Виклад основного матеріалу. Розвиток людини протягом її життя характеризується незворотністю, спрямованістю та закономірними змінами. Будь-який його процес є водночас і прогресивним, і регресивним, тобто діалектично єдиним. У зв'язку із цим потреба в осмисленні внутрішніх механізмів розвитку суб'єкта є ключовою в психології пізнання [4, с. 561]. У філософських поглядах

Платона поняття «пізнання» представлено через проблему «неусвідомлюваного знання», тобто спогадом тієї інформації, яка первинно закладена в людській душі і пов'язана із проблемою несвідомого (сновидіння, мотиви діяльності людини тощо) та має бути спрямована не на зовнішній світ, а на саму людину. Пізнання в працях Аристотеля характеризується в дослідженні суті речей, їхніх загальних основ, причин та науки, що осмислюються за допомогою розуму в діалектичний спосіб. До цих загальних засад учений відносить аксіоми наук, а також закони мислення. Цей процес розглядається шляхом дешифрування несвідомих імпульсів і забезпечує ґрунтовніше осмислення психічної реальності. У дослідженнях З. Фрейда зміст несвідомого пов'язаний з інстинктами життя і смерті, пізнання яких сприяє зменшенню активності деструктивних тенденцій людини [8, с. 50]. Ця категорія є однією з визначальних у вивченні несвідомого та виявляється як прояв потягів організму (Ід) та вищих соціальних ідеалів (Супер-Его); архаїчний спадок; єдине енергетичне джерело психічного [2, с. 23].

У зв'язку із цим психоаналітичне пізнання дає можливість об'єктивувати неусвідомлене. Пізнавши закон розвитку людської психіки, згідно з А. Адлером, можна досягнути внутрішню гармонію. Акцентування уваги автором на пізнанні внутрішньої динаміки психіки суб'єкта, її тенденцій до сили і переваги створюють ілюзію могутності [1, с. 115–119].

Передумовою сучасної психології пізнання є діалектика, квантова фізика та синергетика. Діалектика пізнання враховує його складність і суперечливість, зв'язки суб'єктивного й об'єктивного в істині, єдність абсолютного та відносного; оперує в цьому процесі основними законами, категоріями і принципами діалектики, розглядаючи їхні гносеологічні аспекти. Основне завдання синергетики – це вивчення загальних закономірностей розвитку в часі систем будь-якої природи, квантової фізики – невіддільність від наявної реальності. Відповідно до позиції Т. Яценко, психологія як її глибинний формат пізнання і квантова фізика підпорядковуються принципу додатковості. Його введено в психологічну науку (вслід за Н. Бором – у квантовій фізиці) Т. Яценко у вигляді двох принципів: «принципу невід'ємності свідомого і несвідомого» і «принципу з іншого», з огляду на суб'єктивізм психічного та функціональну асиметричність двох сфер психіки (свідоме/несвідоме). Ці принципи різні по суті, але взаємопов'язані. Принцип невід'ємності стосується природи психічного в його цілісності, а принцип «з іншого» – того, як професійно повинен психолог ставити запитання, що стимулюють взаємодію з респондентом [10, с. 35].

Отже, цілісність психічного є складною й розщепленою системою. Вона характеризується

несумісними одна з одною тенденціями, які задані функціональними особливостями сфер свідомого й несвідомого. Тому глибинне пізнання акцентується на джерелі руху розвитку всередині самого об'єкта, а не поза ним, що узгоджується із законом єдності й боротьби протилежностей. Відповідно до позиції Т. Яценко, ці сфери невіддільні одна від одної й водночас функціонально несумісні. Такий дуалізм психічного задається функціональною асиметричністю сфер свідомого і несвідомого [10, с. 35–40].

У глибинному напрямі «пізнання» є засадною категорією, представленою в психоаналізі, неопсихоаналізі, сучасній психодинамічній парадигмі (Т. Яценко). Ключовою ідеєю психоаналізу пізнання психіки суб'єкта є розгляд її шляхом дешифрування несвідомих імпульсів, символіки сновидінь, вільних асоціацій. Це забезпечує, за З. Фрейдом, більш точне розуміння психічної реальності [5, с. 47–52; 6, с. 326–380]. Проблема пізнання в роботах К. Юнга представлена через розуміння душевного життя суб'єкта і людства, його складної структури і символічного вираження [7; 10, с. 52–54]. У дослідженнях К. Хорні ця категорія розглядається через «самоаналіз» і «психоаналіз». Самоаналіз – це один зі складників великого процесу, де людина не може вповні пізнати себе без допомоги психоаналітичної процедури, оскільки перебуває у власній реальності. Пізнання представлено в контексті розуміння суб'єктом своїх внутрішніх конфліктів, які заважають процесу самореалізації [7, с. 128–156]. Тому глибинне пізнання може здійснюватися лише за допомогою методів і технік, які психолог використовує в процесі роботи. Пізнання, за Д. Юмом, є суб'єктом світу і розпочинається з досвіду та прагне вийти за його межі [8]. Таке розуміння цього поняття характеризується як механізм, що сприяє розвитку самоаналізу, самокритики, рефлексії і дозволяє вийти за параметри набутого досвіду. В аспекті психодинамічної парадигми категорія «пізнання» характеризується як: невід'ємність феноменологічного підходу, основ філософсько-психологічного учіння від психокорекційного процесу і його зосередженість на індивідуалізованій неповторності суб'єкта; значущість досягнень об'єктивності результатів пізнання, пов'язаних зі спонтанністю і невимушеністю поведінки учасників психокорекційного процесу, що сприяє вияву ітеративних, інваріантних тенденцій; введення принципу невід'ємності свідомого і несвідомого, який використовується для об'єктивації несвідомих смислових структур (Т. Яценко); виявлення об'єктивних реальностей, відомих психіці суб'єкта через смислові параметри, які уможливають та забезпечують достовірність діагностико-корекційного процесу [10, с. 17–50].

Уся процедура глибинного пізнання підкоряється провідним законам глибинної корекції: позитивній дезінтеграції та вторинній інтеграції на більш високому рівні розвитку психіки суб'єкта (Т. Яценко) [10, с. 108–112].

У глибинному пізнанні майбутньому фахівцю необхідно досягнути ті знання, які сприятимуть формуванню професійного погляду на психокорекційний процес. Для цього є потреба у виокремленні тих причин, які має чітко розуміти дослідник, зокрема: неможливість прямолінійного пізнання психіки в її цілісності через специфіку функціональних характеристик несвідомого як невід'ємної частини психічного в його цілісності; необхідність використання опосередкованих, контекстних засобів, які є передумовою пізнання цілісності психічного в об'єктивних його параметрах (тобто пізнання свідомого); узгодження методів контекстного пізнання з характером (специфікою) природи психіки, що відкриває перспективи декодування опредметнених (візуалізованих) засобів, які є формою об'єктивування суб'єктом власної психіки через «реалії», підпорядковані ньютонівським законам; формування діалогічних способів декодування, дешифрування презентантів, що виражають психіку суб'єкта в опредметнених формах; наявність підсумкової та проміжної інтерпретації, що враховує рівноправність семантики вербального та невербального аспектів поведінки респондента [11, с. 18–28].

Процес глибинного пізнання потребує врахування непрямолінійності перекодування смислів і його залежності від досвіду людини, специфіки пропонованого їй матеріалу (наприклад, ліплення з тіста, моделювання з каміння чи то вільний вибір репродукцій художніх полотен). Тому використання різних форм перекодування прихованих смислів психіки сприяє уточненню гіпотез і об'єктивності пізнання психічного, яке архетипно репрезентується в процесі мимовільної, опредметненої творчості.

Глибинне пізнання спирається на діалогічну взаємодію між психологом та респондентом у процесі. Мотивація, з її незмінним емоційним забарвленням, є провідною в ініціативі будь-якого пове-

дінкового акту. Водночас розуміння мотивів психіки людини необхідне для успішного здійснення діагностики та корекції в глибинному пізнанні психіки. Методика активного соціально-психологічного пізнання (далі – АСПП), розроблена Т. Яценко, доводить доцільність перекодування внутрішнього змісту психіки в площину предметного (спостережуваного) світу, що задає об'єктивність подальшого аналітичного опрацювання репрезентантів у діалогічній взаємодії [10, с. 45].

Подаємо фрагмент глибинно-корекційного (психоаналітичного) процесу АСПП (респондент В.) з використанням репродукції картини «Мадонна Лаборіс» із відповідними узагальненнями.

П.: Ця картина символізує Рай і Пекло. Мадонна вночі опускає свій білосніжний шарф до Пекла, допомагаючи душам, які покаялися, перейти з Пекла до Раю. За нею спостерігають святі Павло і Петро. Що привертає вашу увагу на цьому малюнку?

В.: Перш за все Мадонна.

П.: Які почуття вона у вас викликає?

В.: Щось високе, святе, те, до чого можна прагнути, але ніколи не досягти.

П.: Чи відчуваєте ви схожі почуття щодо себе?

В.: Не думаю.

П.: Якщо цей аспект привертає вашу увагу, то, можливо, вам це відомо з вашого особистого досвіду? Ви могли відчувати схоже, приміром, у церкві, або у власних вчинках, або ж у родині, з боку когось рідного, чи в особистому житті?

В.: У моєму досвіді така святість є в мамі.

П.: У мамі? А ви думаєте, що недотягуєте до такого образу? Такі почуття могла у вас викликати тільки мама?

В.: Мама викликає (і викликала в дитинстві) відчуття святості, напевно. Це давні і забуті почуття.

П.: Ваші відносини були вже овіяні не лише такою високістю, і й чистотою?

В.: Думаю, що я зруйнувала те, про що йдеться, адже це «забуте».

П.: Тобто у вас є почуття провини щодо стосунків із мамою? Ви все зруйнували? Тоді у вас є щось схоже із цією фігуркою (*постать унизу*,

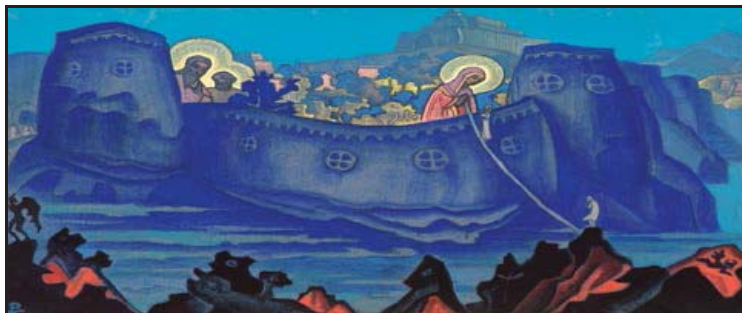

Рис. 1. М. Періх «Мадонна Лаборіс»

біля Пекла). Опишіть, якими почуттями вона (ця фігура) обтяжена.

В.: Є, звичайно, почуття провини і відірваності від цієї святості, і падіння кудись вниз.

П.: Я, можливо, випадково вказала на цю фігурку. Ви особисто де перебуваєте?

В.: Мені знайоме відчуття і там, і там, немов дорогою до Раю.

П.: Де ви на поточний момент? Якщо брати контекст взаємин із мамою?

В.: Напевно, я йду дорогою вгору.

П.: Тут (зверху) чи нижче?

В.: Може, посередині, а може, й нижче. Це, як у математиці, можна наблизитися скільки завгодно, але не наблизитися остаточно.

П.: Тобто є такі відчуття з матір'ю, ніби вже сталося те, що заважає зблизитися? Через її високість або через те, що ви не вбачаєте в мамі ту високу доброзичливість, яка була раніше? З'явилися інші якості, і тому ви остерігаєтеся наблизитися? Або ж через те, що цей образ залишається таким високим і досі? Тому наблизитися до нього дуже важко, якщо ваше відчуття дисонує з тим, як ви сприймаєте маму?

В.: Розумом усвідомлюю, що можна наблизитися, розв'язати певні проблеми, якщо ти психолог, проте підсвідомо розумію, що це зближення з нею вже не можливе взагалі.

П.: Коли «розв'язувати», то є надія на позитивний вихід. Проте несвідомо ви відчуваєте, що є така проблема, що вже не може бути розв'язаною. Це може гальмувати вашу ініціативу взагалі якось наблизитися до матері.

В.: Так, справді.

П.: Вона (мати) імпотує активність?

В.: Так.

П. (до групи): Наш діалог – ситуативно неповторний. Під час взаємодії з В. ми об'єктивували наявність певних гальмівних моментів, які заважають активно наблизитися до матері, що є проблемою. Саме тому ви і стверджуєте, що ви є на шляху. Це нелегка ситуація застрягання в такій непевності і нерозв'язаності проблем дитинства.

В.: Я відчуваю, що зможу поставити крапку у власних переживаннях і рухатися до власного прогресу.

Аналіз емпіричного матеріалу (стенограми) респондента В. показує, що його особистісні проблеми пов'язані з едіпальною залежністю від матері, що продукує почуття провини. Образ Мадонни привернув увагу В. своєю святістю, що вказує на компенсаторну тенденцію (потребу) ідеалізації образу власної матері. В. втілила себе в образі фігурки, яка розташована на «дорозі» до Раю, «досягти якого неможливо (за словами В.), «скільки б не наближався до нього». Це вказує на внутрішню суперечність психіки респондента: бажання активності і водночас внутрішній її під-

рив через недосяжність мети. Психоаналітична робота з респондентом В. сприяє розкриттю й усвідомленню змісту почуття провини, за яким стоїть почуття образи на матір, що має вияв у неприйнятті її позитивного образу. Респондент усе дитинство боролася за рівність із матір'ю, але не була прийнята нею. Факт ідентифікації В. із матір'ю підтверджується втіленням В. в образ Мадонни, що зумовлює суперечність психіки респондента.

У глибинно-психологічному процесі чинником є каталізація спонтанної та невимушеної поведінки його учасників, що сприяє актуалізації внутрішньої емотивно-енергетичної детермінованості. Об'єктивація несвідомого в глибинному пізнанні супроводжується «оживленням» слідових ефектів, що пов'язані з набутих драматичним досвідом [10, с. 27]. Конструктивною результативністю в глибинному пізнанні учасників груп АСПП є: внутрішня врівноваженість; відкритість до нової соціально-перцептивної інформації; зростання активності в спілкуванні з іншими людьми; уміння приймати інших людей такими, якими вони є; розвиток інтуїції, сенситивності, емпатії та розуміння відповідальності за власні вчинки; зниження конфліктності й незадоволеності життям; пробудження інстинкту самозбереження, зниження тенденцій до імпотування психіки, самодепривації та тенденції до психологічної смерті.

Висновки. Отже, з погляду філософії, процес пізнання є спогляданням, що припускає пасивну роль суб'єкта в підпорядкованості об'єктивно наявним незмінним законам. Тому глибинно-психологічний процес є залежним від теоретико-методологічних засад філософської науки. Розуміння глибинного пізнання, за сучасною психодинамічною теорією Т. Яценко, є переорієнтацією вектора енергетичної спрямованості психіки суб'єкта на розв'язання особистісних проблем (внутрішніх, стабілізованих суперечностей), що сприяє посиленню та розширенню адаптаційних резервів психіки. Вищерозглянуті наукові погляди щодо цих категорій сприяють осмисленню та впровадженню в практику методологічних засад.

Перспективи подальших досліджень вбачаються в розкритті основних детермінантів мотиваційно-глибинного пізнання.

Література:

1. Адлер А. Практика и теория индивидуальной психологии: лекции по введению в психотерапию для врачей, психологов и учителей. Москва, 2002. 214 с.
2. Аллахвердов В. Сознание как парадокс. *Экспериментальная психология. Т. 1.* СПб., 2000. 528 с.
3. Проблеми сучасної педагогічної освіти: зб. статей. Серія «Педагогіка і психологія». Ялта, 2009. Вип. 21. Ч. 1. 219 с.

4. Философский энциклопедический словарь. Москва, 1983. 840 с.
 5. Фрейд З. Методика и техника психоанализа. Психоаналитические этюды. Минск, 2003. С. 47–150.
 6. Фрейд З. Психология бессознательного: сборник произведений. Москва, 1990. 448 с.
 7. Хорни К. Наши внутренние конфликты. Москва, 2000. 560 с.
 8. Юм Д. Исследования, касающиеся человеческого познания. Москва, 2001. URL: <http://mipt.ru/education/chair/philosophy/textbooks/sources/Hume.php> (дата обращения: 08.11.16).
 9. Юнг К.Г. Аналитическая психология: Тавистокские лекции. Санкт-Петербург, 1994. 218 с.
 10. Яценко Т. Методология глубинно-коррекционной подготовки психолога. Днепропетровск, 2015. 396 с.
 11. Яценко Т., Галушко Л., Полянничко О., Сіденко Ю., Іванова Н. Діалог як методологічна складова глибинного пізнання психіки. Психологія діалогу і світ людини. Кіровоград, 2016. Т. 6. С. 18–29.
-

Галушко Л. Я. Сущность философско-психологического анализа глубинного познания субъекта

В статье проанализированы смысловые аспекты категорий «познание», «глубинное познание» с использованием параметров диалектики, синергетики и квантовой физики. Описана эволюция понятия «познание» от общепhilosophического содержания к глубинно-психологическому и, соответственно, от пассивно- созерцательной трактовки до глубинно-коррекционного процесса активного социально-психологического познания (АСПП).

Ключевые слова: *познание, глубинное познание, диалектика, квантовая физика, активное социально-психологическое познание (АСПП), принцип дополнительности, глубинно-коррекционный процесс.*

Halushko L. Ya. The essence of the philosophical and psychological analysis of the deep cognition of the subject

The article analyzes the content aspects of the category “cognition”, “deep cognition” with the use of dialectical parameters, synergetics and quantum physics.

The evolution of the notion of “cognition” from the general-philosophical content to the depth-psychological and, consequently, from the passive-contemplative interpretation to the deep-correction process of active social and psychological knowledge (ASPC) is traced.

Key words: *cognition, deep cognition, dialectics, quantum physics, active social-psychological knowledge (ASPC), principle of additionality, depth-correction process.*